

РОЗДІЛ II

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ І НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

УДК 371.321:801

Важеніна Олена

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАНЯТТЯХ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено досвід роботи над формуванням професійної компетенції майбутніх учителів-філологів на заняттях з методики викладання української мови.

Ключові слова: компетентність, компетенції, лінгводидактика, методи і прийоми, професійність.

Сучасний освітній та освітянський простір є надзвичайно динамічним, у ньому співіснують утрадиційнені, класично виважені підходи та новітні підходи до викладання не тільки окремих тем, але й загалом дисциплін. Сучасна та дидактика і лінгводидактика, як один із її напрямів, перебувають у постійному методичному пошуку, щоб зробити навчання цікавим, захоплюючим і результативним, сприяти виробленню та розвитку ключових мовних та мовленнєвих компетенцій учнів. Вчені і вчителі-практики поки що далекі від створення ідеального, структурованого навчального процесу. Проблема креативності в навчанні, а також досягнення кожним учнем високих результатів учіння залишається і досі актуальною. І тут особливе місце відводиться вищій школі, яка покликана підготувати для сучасної загальноосвітньої школи не лише знаючого, грамотного, ерудованого, а й креативного вчителя, здатного оптимізувати існуючі форми навчання, урізноманітнити й уефективнити методи і прийоми викладання.

Проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника як високоосвіченого фахівця порушені в роботах О. Біляєва, О. Горошкіної, Т. Донченко, М. Пентилюк, Т. Симоненкової та інших дослідників.

Професійно-педагогічна комунікація знайшла відображення в працях Н. Волкової [2]. Про навчально-пізнавальну складову лінгвістичної підготовки

філологів, до якої входять мовні дисципліни, що забезпечують розвиток загальної і мовної культури майбутніх вчителів-словесників, формування їхньої мовної, комунікативної, педагогічної, методичної, психологічної компетенцій, йдеться у роботі О. Семеног [8].

Розвитку професійної компетентності у системі професійної підготовки учителів присвятили свої дослідження Н. Бібік, В. Введенський, З. Варданян, С. Горобець, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кардаш, Н. Маркова, та ін. Комплексно представлено систему роботи над формуванням професійної мовнокомунікативної компетенції студентів у дослідженнях Т. Симоненкової. Роль і місце лінгводидактичних компетентностей у професійному становленні майбутніх вчителів української мови визначається у дослідженнях Н. Остапенко і О. Горошкіної.

Мета статті – описати апробовані на практиці методи й прийоми навчання, що сприяють формуванню в студентів спеціальних методичних компетенцій.

Викладення основного матеріалу. Введення у науковий дискурс понять „компетенція” та „компетентність” було зумовлено зміною парадигми „знання-вміння-навички” на нову парадигму результату освіти. Але, як зазначає І. Зимня, існує два варіанти розуміння цих категорій – вони або протиставляються, або ототожнюються, хоча розуміння розбіжностей між цими поняттями було закладено ще у 60-х роках у роботі Н. Хомського „Аспекти теорії синтаксису”, де автор підкреслив нетотожність між знанням (компетенцією) та вмінням (компетентністю). За визначенням І. Зимньої, компетенції – це деякі внутрішні потенційні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми дій), систем цінностей та стосунків, які потім проявляються у компетентностях людини. Натомість, „компетентність” визначається як інтелектуально та особистісно обумовлений досвід соціально-професійного життя людини, що базується на знаннях.

У своїй статті ми зосередимося на формуванні методичної компетентності студентів спеціальності „Українська мова і література”.

О. Семеног розглядає методичну компетентність учителя-словесника як складник професійної компетентності. Дослідниця вважає, що основу методичної компетенції становлять знання методологічних і теоретичних засад методики навчання мови, концептуальних основ, структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), уміння застосовувати знання мови і літератури в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції (комунікативно-навчальну, розвивальну, гностичну тощо). Відповідно сформована методична компетентність, згідно з поглядами

О. Семенов, дозволить випускникам філологічних факультетів вміти орієнтуватися в основних тенденціях, що визначають сучасний стан лінгвістичної, літературної освіти в загальноосвітніх середніх навчальних закладах, зокрема в розширенні обсягу змісту навчального матеріалу у зв'язку із включенням таких предметів, як культура мовлення, стилістика, риторика; у посиленні принципів інтегративності, міжпредметної взаємодії, текстоцентричного підходу, опори на історію мови [8, с. 45].

Слушною є думка О. Біляковської, яка вважає, що методична компетентність включає засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно-зорієнтованих, розвивальних, креативних технологіях, володіння різними методами, прийомами і формами організації навчання [1, с. 231].

О. Кучерук, Г. Грибан виділяють систему компетенцій, необхідних для становлення методичної компетентності вчителя української мови, й умовно поділяють їх на три групи: *загальнопедагогічні компетенції* (пов'язані з само-реалізацією у сфері педагогічної творчості, оригінальним моделюванням навчально-виховного процесу, творчим мисленням, нестандартним розв'язанням педагогічних ситуацій, проведенням і аналізом уроків, позакласних заходів), *спеціальні компетенції* (які впливають із специфіки курсу методики української мови, зокрема вміння працювати з навчально-методичною літературою, аналізувати труднощі в засвоєнні учнями мови і добирати шляхи подолання їх, розробляти на основі власного фахового і особистісного досвіду інноваційні методи, технології навчання мови, складати систему мовно-мовленнєвих вправ і завдань, організовувати підготовку до переказів і творів, аналізувати текст з погляду функціонування в ньому мовних одиниць, проектувати й проводити роботу над різними видами мовних помилок) і *комунікативні компетенції* (пов'язані з культурою мовлення, технікою виразного мовлення, ефективністю і щирістю спілкування залежно від комунікативної педагогічної ситуації) [5, с. 3].

Вважаємо, що загальнопедагогічні компетенції починають формуватися ще під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу. Комунікативні компетенції – це супровідні компетенції, які виробляються під час вивченні усіх дисциплін фахового циклу. Спеціальні ж компетенції є предметом особливої уваги на заняттях з методики викладання української мови, яка покликана сформувати у майбутнього вчителя-словесника цілісну компетентність, складниками якої є система компетенцій, що визначають індивідуальний стиль роботи вчителя, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність його професійної діяльності.

Проаналізувавши низку наукових джерел, доходимо висновку, що методична компетентність учителя української мови передбачає набуття студентом таких компетенцій: знання змісту і принципів побудови шкільного курсу української мови; знання програм і підручників з української мови з метою реалізації міжпредметних зв'язків; вміння планувати свою діяльність; вміння оптимально обирати форми та методи навчання; вміння концептуально мислити, моделювати педагогічний процес і прогнозувати результати власної діяльності; володіння різноманітними способами активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови; вміння використовувати новітні технології навчання у навчальному процесі з мови; вміння здійснювати контроль за навчальними досягненнями учнів відповідно до сучасних вимог; креативність – здатність до творчої діяльності; вміння забезпечувати диференційований та індивідуальний підхід до учнів на уроках української мови та в позаурочний час; здатність забезпечувати формування позитивної мотивації учнів до вивчення української мови; знання вимог до оформлення мовного кабінету та наукової організації праці в ньому учителя та учнів; сформованість навичок самоосвіти; рефлексія результатів власної діяльності; вивчення передового педагогічного досвіду.

Досвід переконує, що ефективною у формуванні методичної компетентності є проектна діяльність. Її результативність у формуванні спеціальної методичної компетентності підтверджують дослідження О. М. Горошкіної [4].

Студенти досить успішно виконують, а потім презентують довгострокові проекти з моделювання окремих розділів підручників, збірників диктантів з певної теми, переказів з використанням різних типів мовлення та з різними творчими завданнями, збірники вправ. Знайомлячи студентську аудиторію з власними розробками, автори проектів ще раз (вперше це було на лекційних заняттях) висвітлюють питання класифікації диктантів, переказів, вправ, знайомлять студентів з принципами розташування вправ на уроці, вимогами до обсягу, наповнюваності орфограмами та пунктограмами, пропонують критерії визначення дидактичної цінності текстів для диктантів, переказів.

Підготовка проекту підручника вимагає чіткого розподілу тем за студентами (студент розробляє параграф). Важливо знайти оптимальні шляхи подання теоретичного матеріалу з урахуванням вікових особливостей учнів, дібрати різні типи вправ, розташувати їх за принципом наростаючої складності, розробити ілюстративний матеріал підручника, врахувати особливості роботи з обдарованими дітьми.

Виробляючи компетенцію студентів з формування позитивної мотивації учнів до вивчення української мови, застосовуємо методичний прийом – ство-

рення рекламних мініатюр. Студентам подобається розробляти лінгвістичні мініатюри-реклами мовних одиниць, які доречно використовувати під час проведення уроків вивчення нового матеріалу на етапі мотивації навчальної діяльності. Наводимо як зразок кілька студентських мініатюр. Реклама вивчення синонімів: *„Часто використовуєте одні й ті самі слова? Оточуючі кажуть, що ви нудно й одноманітно висловлюєтесь і не слухають вас? Розширте свій словниковий запас та зробіть бездоганним власне мовлення! Пориньте у світ синонімічних слів та виразів, і ви зможете бути цікавим, самобутнім і неповторним співрозмовником. Все це реальність вже сьогодні! Вивчіть тему „Синоніми” та переконайтеся в цьому на власному досвіді”*. Реклама вивчення діалектизмів: *„Унікальна пропозиція! Скористайтеся можливістю познайомитися з мовленнєвим колоритом найвіддаленіших куточків нашої країни. Відкрийте для себе значення українських „незнайомців”. Усе це (і не тільки!) можливо за належного вивчення діалектизмів. Не гайте часу, розширте обрії своїх лінгвістичних знань!”*. Реклама вивчення слів іншомовного походження: *„Вражай рідних та друзів своєю ерудованістю! Додай заморської пікантності до української лексики. Допоможуть тобі в цьому слова іншомовного походження. Спортивні, музичні, наукові, технічні, політичні, економічні – вони рясніють у нашій мові. Іди в ногу з часом! Знайомся з заморськими друзями!”*

Вміння реалізовувати інноваційні методи є показником креативності майбутнього вчителя. Спонукаючи студентів виховувати учнівську авторську творчість, застосовуємо творчі проекти: „Мій образ через рослину чи тварину” (твір-опис), „Бабусина колискова” (твір-спогад), „Мамо, прости, або Діалог з совістю” (твір-сповідь), „Обереги моєї бабусі” (твір-притча), „Урок, який мені запам’ятався” (твір-захоплення), „Я через ... років” (твір-прогноз), „Життя... Яке воно?” (твір-розмальовка), „Боже, Україну збережи” (твір-молитва).

Готуючись до творчого проекту „Наслідуюмо класиків”, студенти повинні перечитати гумореску Остапа Вишні „Моя автобіографія” і написати власну біографію, наслідуючи манеру оповіді класика. Варто сказати, що всі вони досить успішно впоралися з завданням. Для прикладу наведемо роботу одного зі студентів.

Твір-наслідування „Майже за Остапом Вишнею”

Моя автобіографія

Автор цієї біографії впевнений у тому, що він таки народився, інакше як би він міг це писати?! Це трапилося у далекому 1989 р. Скажу, що моє дитинство припало на часи „розвалу” Радянського Союзу, але я до цього ніяк не причетний... Народився у дуже гарному місті – Донецьку, яке раніше зва-

лося Юзівка. Всі вважають, що назва міста якимсь чином пов'язана з Джоном Юзом, але це не так, тому що місто назване на честь насіння „Юзівське”, яке так люблять місцеві мешканці. Народився в сім'ї, яка нічим не відрізняється від інших. Такий собі тато, така собі мама, така собі бабуся, така собі родина...

Ріс я, як і всі маленькі діти: спочатку мене носили на руках, потім я почав рухатися, спершу повільно, а згодом батьки мене вже не могли наздогнати.

У рік, як мені вже потім казала мати, я зробив перші впевнені кроки. В три роки мене забавляли в дитячому садочку, а згодом вже наставляли на розум у школі. Там я отримав багато знань, які потім допомогли вступити до омріяного вищого навчального закладу. Моє навчання розпочалося у 2006 р. на математичному факультеті Донецького національного університету. Що можна сказати? У мене завжди були проблеми з підрахунками та з точними науками загалом, тому з математичного факультету мене невдовзі відрахували. Але жити без рідної альма матер я довго не зміг. Вирішив ще раз випробувати долю. Питання, „на який факультет вступити”? не давало мені спокою. Доки не почув від когось про якусь „Прикладну лінгвістику”. І знову в голові багато питань. Що це таке? Ким я зможу працювати? До кінця не розібравшись з відповідями і не зрозумівши, загадковості „Прикладної лінгвістики”, я все ж таки наважився навчатися саме тут. З'ясувалося, що „прикладна лінгвістика” це синтез філологічних та математичних дисциплін і здобувають її неабияк підготовлені студенти на філологічному факультеті. Як Ви вже зрозуміли у 2007 р. я вступив на цю спеціальність та досі навчаюсь на ній. Дуже багато цікавого відбувається у нас на факультеті та взагалі в Донецькому національному університеті, тому я не шкодую, що вступив саме сюди. Сподіваюсь, що цей університет дасть мені щасливий квиток у життя. Хоча, коли мені в трамваї кондуктор дає щасливий квиток, то трамвай обов'язково ламається... Тому краще нехай це буду не квиток, а диплом у життя. І було б чудово, якби він був червоним. (З повагою, студент 1 курсу ОКР „Спеціаліст”, групи ПЛ-В Михайлов Іван).

Формуючи методичну компетенцію з володіння різноманітними способами активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, пропонуємо студентам укласти узагальнюючі сенканти до різних частин мови. Наведемо кілька для прикладу: **Іменник**. Найпоширеніший, найголовніший. Називає, іменує. головує. Сім відмінків, два числа, три роди. Назва. **Прикметник**. Якісні, відносні, присвійні. Характеризує, прикрашає, конкретизує. Окраса мовлення. Ознака. **Числівник**. Кількісні, порядкові. Рахує, впорядковує, позначає. Число – невід'ємне

знаряддя сучасної цивілізації. *Рахунок. Дієслово. Рухливе, динамічне. Рухає, діє, наказує. Без дії немає життя, без дієслова – мови. Рух. Займенник. Самостійний, повнозначний. Замінює, вказує, заступає. Допомагає уникати одноманітних повторів. Помічник. Прислівник. Незмінний, другорядний. Означає, вказує, співвідноситься. Товаришує з дієсловом, прикметником, іменником. Обставина.*

Цю форму роботи використовуємо і під час моделювання підготовчої роботи до написання творів-описів. Студенти швидко і вправно складають вірші-сенканти про різні явища природи. *Осінь. Красива, неповторна. Прийшла, зачарувала, замилувала. У золото все убрала. Чарівниця. Листя. Жовте, червоне. Летить, шурхотить, лягає. Багряним килимом землю вкриває. Метелики. Небо. Синє, хмарне. Звисає, охоплює, чарує. Цвітуть осінні тихі небеса. Безодня. Вітер. Сильний, рвучкий. Свистить, завиває, гуляє. Листя пожовкле зриває. Сумовій. Хмари. Темні, важкі. Пливають, застеляють, летять. Табунами по небу ходять. Лебедики. Дощ. Холодний, мілкий. Йде, мрячить, лє. Щедро землю поливає. Калюжі.*

Компетенцію з моделювання навчальної діяльності виробляємо у студентів під час пояснення теоретичного матеріалу; під час планування системи вправ до вивчення (узагальнення) певної теми; під час розробки системи підготовчих вправ до написання різних видів творчих робіт: твору-опису тварини (5 клас), твору-опису природи (6 клас), твору-опису зовнішності людини у (7 клас), твору-опису місцевості (8 клас); під час розробки аспектних уроків та уроків з формування комунікативної компетенції.

Навчаючи студентів оптимально обирати методи та прийоми навчання, пропонуємо під час вивчення певної теми аргументувати вибір спланованих видів роботи або дати методичну оцінку, обраними методам і прийомам іншими студентами.

Планування проведення словникової роботи на уроках української мови потребує особливої підготовки студентів. Методика оперує різноманітними способами семантизації слів і фразеологізмів, їх вибір учителем залежить від особливостей пояснюваного слова. Це і використання картини чи малюнка, і добір синоніма або антоніма до слова, і розгорнуте тлумачення, і введення слова в зрозумілий контекст. Пропонуємо студентам запропонувати обрати до поданих одиниць найефективніший спосіб семантизації. Або вибрати із запропонованого художнього уривку певні одиниці (слова іншомовного походження, діалектизми, неологізми, архаїзми, фразеологізми тощо) і запропонувати доступний для розуміння учнів відповідного класу спосіб пояснення їхнього значення.

Висновок. Методична компетентність є складовою педагогічної компетентності. Основою методичної компетентності є методичні знання, уміння, навички, цінності, ставлення і способи дій, які забезпечать належний рівень виконання обов'язків учителя української мови в школі, зокрема вирішувати практичні освітні завдання, забезпечувати ефективність навчально-виховного процесу, бути готовим до самоосвіти та самовдосконалення. Реалізація компетентнісного підходу у методичній підготовці студентів сприяє підвищенню якості методичної освіти майбутніх фахівців, конкурентоспроможності та мобільності в сучасних умовах.

Література

1. Біляковська О. О. Професійна компетентність учителя як складова ефективної педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / О. О. Біляковська // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – С. 229–234. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdpu/2011_7/7/37.pdf
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К.: ВЦ „Академія”, 2016. – 256 с.
3. Габидуллина А. Р. Учебно-педагогический дискурс: монографія / А. Р. Габидуллина. – Горловка: Изд-во ГГПИИЯ, 2009. – 292 с.
4. Горошкіна Олена. Роль проектного навчання у формуванні дослідницької компетентності майбутніх учителів-словесників / Олена Горошкіна // Методичні студії: зб. наук.-метод. праць. Випуск 4. Вінниця: ТОВ „Нілан-ЛТД”, 2015. – С. 25–36.
5. Кучерук О. Розвиток креативності у структурі методичної компетентності майбутнього вчителя української мови [Електронний ресурс] / О. Кучерук, Г. Грибан. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2008_03/kutcheruk.pdf
6. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах: монографія / Т. І. Левченко. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 512 с.
7. Остапенко Н. Лінгводидактичні компетентності як основа професійно-педагогічної діяльності майбутніх учителів-філологів / Н. Остапенко // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 4. – С. 44–48.
8. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 1. – С. 15–20.

9. Семенов О. Проблеми лінгвістичної підготовки вчителів-словесників у педагогічному університеті / О. Семенов // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 4. – С. 45–49.

10. Сидоренко В. В. Модель професійної компетентності вчителя української мови і літератури в контексті впровадження компетентнісного підходу / В. В. Сидоренко // Наукова скарбниця освіти Донеччини: науково-методичний журнал. – Донецьк. – 2010. – № 2. – С. 11–17.

11. Симоненкова Т. Базова система вправ у роботі над розвитком професійно-комунікативних умінь студентів-філологів / Т. Симоненкова // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 5. – С. 40–43.

12. Симоненкова Т. Лінгводидактичні засади формування професійної комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів / Т. Симоненкова // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 6. – С. 38–41.

Важенина Елена

Формирование профессиональной компетенции будущих учителей украинского языка на занятиях по методике преподавания украинского языка

В статье отражен опыт работы над формированием профессиональной компетенции будущих учителей-филологов на занятиях по методике преподавания украинского языка.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, лингводидактика, методы и приемы, профессионализм.

Vazhenyna Olena

Formation Professional competence future Ukrainian language teachers for Classes in Methods prepodavanyua Ukrainian language

In the article the experience of formation of professional competence of future teachers-philologists in the classroom teaching methods Ukrainian language.

Keywords: competence, competence linguodidactics, methods and techniques, professional.